

9. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К. : Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. – 230 с. – (Спадок).

10. Шпет Г. Г. Очерк развития русской философии // Введенский А. И., Лосев А. Ф., Радлов З. Л., Шпет Г. Г. Очерк развития русской философии. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. – С. 260.

УДК 821.161.2

Лілія ЗДОРОВЕНКО

ДОКОРИННІ ВИЯВИ УКРАЇНСЬКОЇ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ В ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ С. ЯРМУСЯ

На основі праць відомого богослова-релігієзнавця, отця-професора Степана Ярмуся, що присвячені досвіду віри українця, розглядаються питання антропології релігії, історіософії, основ християнського життя та проблем душпастирства. Показано, що в працях мислителя української діаспори основну увагу звернено на духовний світ людини, здійснюється ним класифікація аспектів духовності українського народу. Акцентується увага на дослідженні таких питань, як: значення християнства в житті людини та її духовності; природа кордоцентризму як одного із докоринних виявів української християнської духовності тощо.

Ключові слова: *духовність, християнство, українська філософія, моральні цінності, кордоцентризм.*

On the basis of labours of the known religio us theologian-scholar, father-professor Stepan Yarmus, that sanctified to experience offaith of Ukrainian, the questions of an thropology of religion, historiosophy, bases of christian life and problems of pastoral are examined. It is shown that in labours of think erof the Ukrainian diaspore basic at tention is turned on the spiritual world of man, and classific ation of aspects of spirituality of the Ukrainian people comes true to them. Attention is accented on research of such questions: value of Christianity in life of manand her spirituality; nature of cordocentrism as one of native displays of Ukrainian Christians pirituality etc.

Keywords: *spirituality, christianity, Ukrainianphilosophy, moralvalues, cordocentrism.*

Суперечність людської душі полягає в тому, що вона є певним місцем перетину впливу різноманітних потоків моральної спрямованості: добрих і злих, світлих і темних. Так, у народній традиції властивість людських душ бути різними за якістю відбилась у таких оціночних судженнях, як «шира душа», «душевна людина», а також у негативних оцінюваннях, як, наприклад, «бісова душа», «бездушна людина». З цих оцінок випливає, що сутністю самої душі виступають моральні почуття, ціннісні орієнтири людини. Згідно з християнським світорозумінням, людина у своєму житті повинна передовсім дбати про духовне

зростання і запобігати всьому, що породжує й підтримує егоїстичні прагнення, шукати царства Божого, прагнути до духовного життя.

У силу того, що душа є субстанцією життя, породженою Богом, носієм вічності і можливості залучення людини до вищого духовного світу, християнство проголошує безкінечну цінність людської душі, незрівнянну зі всіма багатствами матеріального світу. Підкреслюючи цю цінність, С. Ярмусь посилається на Матвія: – «Яка ж користь людині, що здобуде увесь світ, але душу свою занепасть? Або що дасть людина замість душі своєї?» (Матв. 16:26). У цих словах Ісуса Христа у стислій формі – весь сенс Євангелія. Шлях визволення людської самосвідомості є багатомісячним процесом поступового одухотворення, перетворення людини через внутрішнє засвоєння і розвиток божественного джерела у людській душі. Так вважає християнська філософія.

У ситуації сучасної постмодерної культури з її методологією тотальної «кінця» історії культури людини, важливо не допустити втрати культурної ідентичності особистості та її закоріненості в досвід духовного життя народу; забезпечити спадкоємність культури духу між поколіннями. Вивчення останніх досліджень цієї теми засвідчує, що основна увага приділяється аналізу історичних джерел, у яких наводяться літописні характеристики, класифікація й означення духовності в дохристиянській Україні, зроблена Г. Ващенко у статті «Традиційний український ідеал людини». При дослідженні проблеми душі людини та духовності в царині християнських цінностей українського народу, *актуальним* є звернення до питань антропології релігії, історіософії, основ християнського життя та проблем душпастирства. Відомий богослов-релігієзнавець, отець-професор Степан Ярмусь розробляє ці питання в історичному та соціокультурному аспектах, вони й стали основою для нашого дослідження. На думку проф. А. Колодного, цей науковець-богослов, філософ та історіограф є автором величезного творчого доробку, що охоплює різноманітні теми, які дивовижно поєднуються між собою темою, присутньою в усіх його працях, – це духовність та християнські цінності українського народу. У праці «Світ наукових пошуків С. Ярмуса» А. Колодний звертає увагу на особливості оригінального філософського тлумачення С. Ярмусем питань антропологічної проблематики. С. Ярмусь, на його думку, не перевершений в українській релігійній філософії, тому що у своїх підходах до людини, її життя керується не тільки психологічними, а й етнічними критеріями [1, 467]. При цьому А. Колодний посилається на Ю. Мулика-Луцика, який зазначив, як вагомий науковий здобуток дослідницький висновок С. Ярмуса, що характер духовності українського народу потрібно досліджувати з релігійно-філософського погляду, оскільки саме релігійність, забезпечує

людей духовною рівновагою, а православність і національні почуття є фактором їхньої ідентифікації; підходити до розгляду цього питання із особливим використанням етнопсихологічних критеріїв у методології його дослідження [2].

На нашу думку, характеристика творчої спадщини С. Ярмуса потребує акцентуації на докорінних виявах української християнської духовності, що і визначає *мету* статті.

Степан Ярмусь вважає, що значний вплив на формування християнських цінностей українського народу і виведення їх на рівень, що існує, мала дохристиянська релігія. Він зазначає, що християнські народи, а у тому числі і українці, успадкували нав'язане переконання про те, що первісна, тобто дохристиянська релігія загалом і релігія українського народу зокрема, була поганською. При цьому в поняття «поганство» часто вкладається сильний негативний зміст, що спричиняє (на думку професора Ярмуса) переважно осудливе ставлення стосовно цієї релігії [3,10]. Це переконання український народ успадкував ще від давніх римлян, для яких усе, що було поза межами привілейованих верств, вважалось недостойним і поганським. Так само і у Візантії існувала думка, що все поза межами язичницької релігії має неодмінно варварський ухил. За міркуваннями С. Ярмуса, саме з огляду зазначених проблем віра й культура всіх, так би мовити, «варварських» народів вважалися «поганством». Це переконання, зазначає він, перейшло і до нас, пануючи сьогодні.

Українські науковці й богослови робили спроби таку думку змінити. Так, наприклад, митрополит Іларіон вважав дохристиянську релігію нашого народу «старою українською вірою». Він доводив, що «язичеством», тобто поганством її зневажливо було названо пізніше. Митрополит Іларіон здійснив це доведення у брошурі, що мала назву «Хрещення українського народу» (Варшава, 1925) і у великій праці під назвою «Дохристиянські вірування українського народу» (Вінніпег, 1965), яку вважав вступом до курсу «Історія Української Церкви» [3,10].

«Дохристиянські вірування українського народу» – це широковідома праця. Як стверджує С. Ярмусь, у деяких колах науковців її цитують і сьогодні. І знаходить цьому наступне пояснення: є люди, які мають приховані мотиви і їм бракує об'єктивності та доброї волі для того, щоб поставити стару віру українського народу в контекст нормального духовного розвитку людства.

На думку С. Ярмуса, митрополит Іларіон був першим ієрархом Української Православної Церкви, який зайняв правильну позицію щодо дохристиянської релігії українського народу – він виступив проти зневажливого засудження наших предків у «язичестві». С. Ярмусь

намагається з'ясувати в українських науковців та діячів церкви достовірні дані, на основі яких можна було б вирішувати те, якою саме була дохристиянська українська людина та її духовність.

Для відповіді на ці запитання отець Ярмусь звертається до історичних джерел, зокрема до літописної характеристики наших далеких предків. Так, наприклад, розглядаючи працю українського вченого Григорія Ващенка «Традиційний український ідеал людини» [3, 11], він спирається на літописну характеристику полян, і зазначає їхню відданість звичаям батьків. На його думку, праця Г. Ващенко допомагає виявити основні риси традиційного українського ідеалу людини, вказує на такі її духовні феномени, як міцна віра в Бога, відданість волі Божій і віра у провидіння, діяльна любов до ближнього, чесність, мужність. Тобто – на загальноприйняті моральні цінності. Ідеал, який був вироблений ще за княжої Русі, і був звичайним виявленням своєрідної аристократичної вдачі української людини, яка розвивалася і формувалася під впливом самої стихії Української землі задовго до прийняття християнства.

На думку С. Ярмуса, здійснена класифікація й визначення поняття духовності, характеристика дохристиянської української людини та українського поняття ідеальної людини дають підстави для конкретних висновків. Йдеться про висвітлення тих позитивних елементів дохристиянської української духовності, які залишилися її живими складниками навіть тоді, коли вона стала християнізованою – наповненою Духом і Правдою Ісуса Христа. Також він зауважує, що згідно з нашим поняттям духовності і з означенням її категорій зрозуміло, що вони є звичайними і природними властивостями, а то й потребами людського духу.

Також отець-професор акцентує свою увагу на високому етичному рівні старої української релігії. І хоч та релігія й була продуктом духу самих наших предків, вважає С. Ярмусь, а не релігією божественного походження, вона була результатом природжених людських духовних прагнень, природного тяжіння людини до Бога. Отже, професор Ярмусь вважає великим дивом, що в нашому випадку висновки первісних релігійних шукань були такі шляхетні, коректні та гідні захоплення, що декотрі з них стали віковичною частиною нашої свідомості і християнської духовності українського народу. Аналізуючи духовний світ людини, він наголошує, що в поняття духовності слід вкладати усю ту свідому активність людського духу, яка веде людину до ідеалу добра. Тут зауважується змістовно, що духовність людини охоплює активність її розуму, серця і духу, тобто всі прояви її життя, інспірованого ідеалом Найвищого Добра, Благодаттю Божественного Духу.

Для розтлумачення наведеної думки, С. Ярмусь здійснює схематичну й наочну класифікацію деяких аспектів духовності українського

народу. Так, наприклад, до категорії Віри можуть, на думку вченого, належати: релігійна свідомість, знання, богопізнання, етичність, самовдосконалення, духовна розсудливість. До категорії Надії С. Ярмусь долучає такі аспекти духовної активності: впевненість, життєрадісність, вдячність, творчість, мужність тощо. До категорії Любові належать такі властивості, як людяність, приязність, співчутливість і вірність. Тобто всі ці категорії людської духовності, як прояви її активності, є нормальними виразниками людської природи. У дохристиянської української людини, на думку отця Ярмуса, відчуття духовних та моральних цінностей були розвинуті до неймовірно високого рівня. Пригадаймо лише високу гуманність старого кодексу «Руська Правда». Від цієї активності психічного процесу залежить уся творчість людини, а також засвоєння нею таких абсолютних цінностей, які належать до правди, добра, етики, моралі, естетики та інші [3,126].

Що ж стосується тяжіння людини до альтруїстичних і абсолютних цінностей, вважає отець Ярмусь, то воно одухотворює людину й уподібнює її самому Богові. Проте дохристиянська українська людина схилилася до цих цінностей інтуїтивно, а найвищою мети свого тяжіння – Ісуса Христа – вона не знала й не була повідомлена про Його пришествя. Саме це відрізняло її вірування від вірувань старозавітних. С. Ярмусь тут зазначає, що в ізраїльтян центральним було свідоме очікування Месії – Христа.

В огляді древнього українського духовного виховання С. Ярмусь вказує на те, як скоро основні властивості української дохристиянської духовності вийшли з категорії звичайної людяності й почали оцінюватися як євангельські категорії – категорії, які несуть у собі сукупність найважливіших релігійних та моральних цінностей. Також він стверджує, що саме духовність українського народу виплекала в нас таку категорію, як людяне соціальне взаєморозуміння. Ця духовність українського народу ще з часів Київської Русі була окрасою і славою наших предків перед іншими народами, вважає отець-професор.

Осмислюючи все це з перспективи тисячолітнього офіційного християнства в Україні, треба звернути увагу на те, що духовне виховання нашого народу протягом століть не зазнавало жодного перелому чи відходу від свого кореня. Але розмірковуючи про сучасних українців, С. Ярмусь вважає, що люди зараз забувають, що духовність – це не абстрактна, а реальна цінність, а отже, – не щось потенційне або тільки ідеально бажане. Тому і з'ясовується, що духовність є не абстрагованим ідеалізмом, а конкретним життям і, зокрема, проблема душі людини та її орієнтація на дотримання християнських та загальноприйнятих цінностей є конкретним предметом.

Слід зазначити, що саме Степану Ярмусю належить запровадження в українське філософствування поняття духовності, відмінного за смыслом від вживаного у суспільствознавстві. Він також розкрив природу кордоцентризму як одного із докорінних виявів української християнської духовності. Як зазначає А. Колодний, саме такий хід мислення послужив тією підвалиною, що спонукала отця взяти на себе завдання впорядкувати праці геніального українського мислителя Памфіла Юркевича. Був у нашій країні період, коли через політичні сили, що керували країною, ім'я цього філософа замовчувалося філософією ленінізму. Саме тоді, зауважує А. Колодний, Юркевича вивчали за Ярмусем. І це закономірно, адже отець виокремив антропологічну зорієнтованість як характерну рису українського філософствування і вів її від Григорія Сковороди через Юркевича до митрополита Іларіона, який був його духовним наставником.

Отець С. Ярмусь справедливо вважає, що духовність народу базується на основі його світогляду, виробленої системи переконань або на базі віри народу в певну систему цінностей. А це означає, що вона постає на базі релігійних висновків, різних альтруїстичних нахилів і висновків, які з них виникають, говорить отець-професор. Той факт, що первісні релігійні висновки наших предків не були узгоджені з наукою Ісуса Христа, у цьому випадку є не таким важливим. На думку С. Ярмуса, справді важливим є той факт, що наші предки дійсно мали власну систему цінностей, свою філософію, адже коли християнство було вже офіційним в Україні, воно застало досить розвинену своєрідну автохтонну релігійну систему.

За міркуваннями отця-професора, дохристиянська людина вважала свою віру й культуру задовільними, а свій світогляд – незмінним. Чогось іншого вона просто не знала, але мала власну систему цінностей і філософію життя ще до часів прийняття християнства. Отець вважає, що так було завжди і доказом цьому є Григорій Савич Сковорода, який перший з українських систематичних філософів виявив і здійснив свої філософські переконання не так словом науки, як своїм життям. Саме Г. Сковорода навчав, що філософія – це життя. Але філософія, згідно з поняттям Григорія Сковороди, слугує духовності. Він пише: «Філософія, або любов до мудрості, спрямовує все коло своїх діл на те, щоб дати життя нашому духові, благородність – серцю, світло – думкам, як завершенню всього. Бо коли в людини дух веселий, думки спокійні, серце примирене, то все буває світле, щасливе й блаженне. Це – філософія» [3,95]. Тобто Г. Сковорода, на його думку, говорить про духовні цінності людини, які мають бути в ній присутні для створення душевної рівноваги, за допомогою якої людина досягає вищої мети та ідеалу людської істоти, сповненої духом шляхетності, світлом і мудрістю. Саме такою філософ бачить душу людини, яка живе у злагоді з собою та світом.

Отже, узагальнюючи аналіз цієї теми, ми можемо зробити *висновок*, що загальноприйняті моральні цінності, які нерозривно пов'язані з людиною ще з часів античності, так само є невід'ємною частиною української філософії. Проте це не щось абстрактне, це – реальні ідеали людської душі та серця [3,126]. На думку о. С. Ярмуся, це – наш життєвий кордоцентризм і нормальні вияви властивостей природи українця. А від цієї активності та психічного процесу залежить уся творчість людини, а також засвоєння нею таких абсолютних цінностей, які належать до правди, добра, етики, моралі, естетики тощо. Завдяки цій активності, вважає отець-професор, людина підноситься над елементарними душевними процесами, у яких переслідуються лише егоїстичні цілі, й прагне до цінностей лише відносного порядку.

Перспективними в подальших розвідках спадщини С. Ярмуся ми вбачаємо антропоцентричний вимір структурування духовності українського народу з наголосом на кордоцентризм.

Література

1. Колодний А. Світ наукових пошуків Степана Ярмуся // Ярмусь Степан. Досвід віри українця. Вибрані твори / упорядник і автор аналітичного післяслова – професор Анатолій Колодний. – Друге видання. – К. : Світ знань, 2007. – 488 с.
2. Мулик-Луцик Ю. Творча лабораторія о. Степана Ярмуся // Ярмусь Степан. Досвід віри українця. Вибрані твори / упорядник і автор аналітичного післяслова – професор Анатолій Колодний. – Друге видання. – К. : Світ знань, 2007. – 488 с.
3. Ярмусь С. Досвід віри українця. Вибрані твори / Ярмусь Степан / Упорядник і автор аналітичного післяслова – професор Анатолій Колодний. – Друге видання. – К. : Світ знань, 2007. – 488 с.

УДК 22

Юлія КРУТІЙ

ВІРА ЯК АКТ РОЗУМНОЇ ВОЛІ

У статті розглядається роль віри та розуму в житті кожної людини та суспільства. Ці дві категорії у своєму поєднанні дають можливість людині існувати та сприяють її діям. Допомогти у правильному виборі може спадщина духовних наставників.

Ключові слова: віра, розум, духовна спадщина, енцикліка, Бог, дух.

The role of faith and intellect in the life of every person and society is scrutinize in this article. The connection of these two categories give the opportunity for person's existence and promoted its actives. Heritage of spiritual teachers can be a good source of advice in choosing the right decision.

Keywords: faith, mind, spiritual heritage, enciklika, God, spirit.